

vyločení celé řady kultur z okruhu bádání, tak v praktičtější rovině například potíže s uchopení současných témat, jako je „válka proti terorismu“. Očekával bych proto od autora výraznější volání po těsnějším propojení historiografie vojenství s obory, jako je například kulturní antropologie. Pohříchu se ho v práci Jeremy Blacka nedostává, což je také asi má jediná výtka vůči ní.

Krom tohoto omezujícího pojetí předmětu studia oboru zmiňuje Black také další výrazný problém historiografie vojenství – až příliš často studuje válku odděleně, v jakémsi skleníku, kde jsou operační a taktické historie dějinami samy pro sebe. Nejenže vytrženost z politického či potažmo sociálního a kulturního kontextu výrazně omezuje obecné závěry oboru, ale ve své zaujatosti vojenskými problémy ovlivňuje i samotné operační studie. Příklad války ve Vietnamu byl až příliš lákavý, než aby jej Black nevyužil. Většina studií konfliktu ve své zaujatosti válkou samou kritizuje tehdejší politická omezení, aniž by si uvědomila, že to byly politické cíle, které válku zrodily, a ona omezení byla jejich součástí. Válka se tedy jimi musí řídit, nemůže existovat mimo své cíle a prostředí. Přesto je zde zdánlivě nekonečné množství autorů především populárních historií, kteří si to neuvědomují. Mnoho z nich pak produkuje onu již výše zmíněnou „bitvologii“, jakousi laboratorní, „absolutní“ válku. Přesně opačný jev pak Black nachází v přístupu „válka a společnost“, jenž často vede své zastánce až k demilitarizaci historie vojenství – válka je jim nepříjemně chaotickým narušením chodu jimi studovaných statických sociálních institucí (s. 6–7). Jak však i Jeremy Black poznamenává, ani tento přístup neziskává historii vojenství v akademické obci nové příznivce. Její pozice je stále v akademickém „ghettu“, a množství z jejich výše zmíněných omezení mimo jiné pramení z toho, že mnoho historiků vojenství je v tomto ghettu dobrovolně, oplácějící okázalým ignorováním obecného diskurzu svým kolegům jejich despekt (s. 27). Obecné povědomí o vojenské historii pak často formují populární tvorba a média, což přidává onomu ghettu další rozměr. Jak Black strážlivě konstatuje reálný fakt, autorů, kteří by byli schopni vytvořit populární dílo prvotřídní analytické kvality, je pouhá hrstka (s. 41), což je věčná škoda, a nejen ve světové historiografii vojenství.

Na závěr je třeba říci, že práce Jeremy Blacka *Rethinking Military History* je i přes zmíněnou drobnou výtka či spíše poznámku ve svém úsilí o podání globálního obrazu stavu historiografie vojenství výjimečným a velmi záslužným počinem. Jen stěží se najde obor, který by podobnou analýzu potřeboval více. Autorovo přesné hodnocení situace, jeho rozsáhlý přehled, založený na dlouholetých zkušenostech, a také nesporná inspirativní síla jeho práce jsou obdivuhodné a zůstávají obdivuhodnými i přes to, že recenzovanou studii rozhodně není možné zařadit do kategorie „čtivé knihy“. Jsem však toho názoru, že každý, kdo hodlá být historikem vojenství, by si ji měl přečíst a vzít si jeho závěry na téma dalšího směřování oboru k srdci. Vzhledem k nepřilíš utěšenému stavu tohoto oboru v české kotlině to pak platí dvojnásob.

Jiří Hutečka

LENKA ŘEZNÍKOVÁ, *Moderna & historismus. Historické reprezentace v proměnách literatury na přelomu devatenáctého a dvacátého století*, Praha 2004, Libri, 352 s., ISBN 80-7277-278-3

Pro současnou situaci českých duchovněd se mi zdá příznačné, že zajímavá, inspirativní a pojmově propracovaná monografie mladé historičky Lenky Řezníkové prošla odbornou veřejností víceméně bez povšimnutí. Recenzní mlčení jako by jen znovu potvrzovalo názor, že v našich oborech se badatelé navzájem příliš nechtou a že teoreticky či interpretačně inovační koncepty se spíše než za intelektuální výzvu považují za pouhý ornament na faktografické stavbě tradičního historického vyprávění, resp. empirického šetření. Ale co s tím, že v nich sice nic nebylo opomenuto, když zároveň chybí pojmy, které by ukázaly význam vyprávěného, umožnily srovnání a narysovaly souvislosti.

Autorčina tematizace přechodu od historismu k moderně je přitom interdisciplinární; navíc je aktuální a svým významem mnohem obecnější, než se na první pohled může zdát, ať už s ohledem na dějiny idejí, na soudobé teorie modernity a modernizace, na strukturalistické metodologie či s ohledem na některé argumentační obraty postmoderní diskuse.

Problémy vztahu starého a nového, tradičního a moderního jsou ale starší a v mnohém odkazují až k oné předosvícenské *Querelle des Anciens et des Modernes*, tedy ke sporu minulého a moderního, kdy se pro evropské lidstvo asi poprvé otevřela budoucnost jako prostor individuálních záměrů a obecného pokroku. A s tím i problematika zájmů, účelové racionality a tvorby namísto nápodoby. Tehdejší řešení bylo paradigmatické. Svými intencemi umožňovalo genetický přístup ke skutečnosti a vývoj k pozdějšímu historismu. Obojí pak vyvrcholilo nadvládou historiografie v dlouhém 19. století (Franz J. Bauer).

Jak autorka ukazuje, od 90. let onoho století se tato situace znovu paradigmaticky mění. Dochází ke zřetelnému obratu perspektiv: oproti dominanci „historického“ (což nakonec znamenalo jen individuálně podmíněného, kulturně, nacionálně a vývojově specifického, genetického a často jen tradičního a setrvačného) se začalo prosazovat „logické“ (tzn. systematické, strukturní, obecně platné a nutné, komparativně normativní apod.). Samozřejmost přístupů tehdy kulminujícího historismu a v něm dominujícímu přesvědčení, že „život a skutečnost jsou dějiny a nic jiného než dějiny“ (Benedetto Croce), a také důvěra ve fundamentující sílu psychologismu se začaly rychle drobit. Nejen pro relativistická nebezpečí, která sebou historismus i psychologismus nesly, nýbrž především pro jejich neschopnost

vysvětlit nutnost a platnost pojmů poznání, povahu kategorií, neempirický, resp. apriorní původ logických zákonů a principů lidského myšlení i důvody komunikovatelnosti racionálního poznání; čím zřetelnější se zdála být (první) krize *historismu* (Ernst Troeltsch), tím dominantněji působila *moderna*, ve sféře společnosti obvykle charakterizovaná zmasověním života, v politice demokratizací, v kultuře scientismem, ve vědě konstruktivismem a v umělecké tvorbě důrazem na novost, původnost a rozšiřování lidské zkušenosti atd.

Tyto obecné kulturní a civilizační proměny se v Čechách na obecné historicko-sociální a politické úrovni projeví v souvislosti s problémem společenské a politické *modernizace* (jedním z prvních, kdo u nás o ní hovořil, byl Josef Kaizl) či společenské a politické *demokratizace* (což bylo téma Masarykovo), případně – na úrovni umělecké tvorby – jako nárůst různých podob generačního sebevědomí, a s tím spojené proměny vztahů mezi estetickou *normou a hodnotou* literatury, jejíž produktivité se například v esejí *Umění staré a nové* věnoval F. X. Šalda. Zřetelně se s nimi setkáváme také v souvislosti se vznikem samostatné, více teoreticky a méně buditelsky založené *umělecké kritiky* (F. X. Šalda, O. Hostinský, H. G. Schauer apod.), a také v souvislostech hledání nových základů a principů *české identity* po rukopisném boji (jak je tomu do značné míry v Masarykově *České otázce*), či v diskusích o *pojetí českých dějin*, jejich vnitřní jednotě a smyslu (T. G. Masaryk, J. Pekař, J. Herben, K. Krofta, Z. Nejedlý), případně ve snahách o etablování „moderního“ chápání *vědeckosti* českých duchovnědůvěřících (J. Gebauer, J. Goll, O. Hostinský) atp.

Zde máme před sebou zároveň nejobecnější folii tázání Lenky Řezníkové po proměnách historických reprezentací v české literatuře na přelomu 19. a 20. století. V její knize přitom nejde o zachycení samotných způsobů, forem a možností prezentace dějin vůbec, ale především o proměny jejich reprezentací v tehdejší krásné literatuře, tzn. o proměny těch referencí dějin, „jejichž prostřednictvím jsou v nejrůznějších souvislostech a kontextech verbalizován intelektuální a emotivní vazby mluvčího na minulost, dějiny a dějinnost, jeho vědění o „obsahu“ minulosti a jeho názory na mechanismy (...) a formy (...) jejího traktování“ (s. 23).

Samotné proměny historických reprezentací jsou pak na přelomu 19. a 20. století viděny jako důsledek (nebo téměř jako „funkce“) revize požadavků na traktování minulosti, kterážto revize sama byla důsledkem („funkcí“) dobové problematizace (například rukopisný spor) a následné snahy o rekonstrukci kolektivních identit.

V popředí autorčina zájmu proto nestojí samotný sémantický aspekt historických reprezentací v silném slova smyslu (orientovaný na vztah mezi „reprezentanty“, použitým médiem, referovaným předmětem a producentem, resp. recipientem, a představitelný zjednodušeně jako problém „vztahu předmětu a jeho znaku“, resp. jako vztah „odraz – realita“, nebo dokonce jako otázka „pravdivého“ histo-

rického poznání), ale především jejich aspekt pragmatický (zjednodušeně řečeno fungování a používání už vytvořeného historického vědění v nových kontextech). Jde tedy o postavení a zpevnování (reprezentaci) jednotlivých historických referencí v určitých (identifikačních, emociálních, argumentačních apod.) souvislostech, o jejich aktualizace a napojování na dobový prožitkový svět, o ukazování nehistorických nebo metahistorických motivů reprezentačních procesů, o zasazování historických reprezentací do řetězců jiných reprezentací apod. To pak umožňuje porozumět klíčovými historickým přesvědčením o české identitě, ale zároveň si i uvědomovat dobové způsoby jejich konstrukce.

Tím se základní intence knihy odlišuje jak od širších perspektiv „wissenssociologické“ či noetické analýzy „historického vědomí“ určité doby, tak také třeba od zkoumání podob *neodborného dějepisce*tví, jak své téma závěrečné práce na filozofické fakultě kdysi pojmenoval Josef Polišenský.

Bohatě rozrůzněnou a odlišně zabydlenou krajinu dobových českých historických reprezentací autorka ukazuje zejména na bohatém materiálu prozaických textů a textů metaliterárních (esejů, programových článků, literárně kritických statí apod.) a sleduje je v trojí perspektivě: s ohledem na proměny (lingvoliterárních) prostředků historických reprezentací, tzn. zejména v posunech od příběhu k reflexi (4. kapitola). V této souvislosti se věnuje krizi historického románu, žánrovému synkretismu, změnám funkce historických motivů v beletrii, posunům těžiště kulturněhistorické kritiky atd. Zaměřuje se dále na změny způsobu historických tematizací, tzn. na přesuny od historie k metahistorii, a na – s tím související – kritiky jednotlivých podob historiografie, její relevance vůbec a zejména pak na kritiky jejího postavení a významu v krásné literatuře (5. kapitola). A konečně v perspektivě revize a transformace vztahu dějin a identit (6. kapitola), k nimž docházelo v tehdejší historickém diskurzu mimo jiné v důsledku konstituování nových (zejména generačních, ale i sociálních a profesních atd.) identit, resp. v důsledku intenzifikace identit starších (zejména nacionálních).

Analýza národního i univerzálního rozměru „modernizace“ historického diskurzu pak autorce umožnila i srovnání s polskou a německou situací, a to jak s ohledem na tradice historické beletrie a románu, tak na formy modernistické rezignace na dějiny, resp. na pokusy o rekonstrukci základů pro jejich výklad.

Kniha Lenky Řezníkové není vždy snadnou četbou, zejména ne z počátku. Knihu je však třeba vnímat jako celek. Přistoupíme-li totiž na její teoretickou perspektivu a na její pojmosloví, stane se těmito prostředky uchopený a vyložený materiál nanejvýš poučným a inspirativním.

Miloš Havelka